

Dr Marcin A. Stradowski
Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego
Warszawa

Wychowanie do wartości

*Człowiek, dzięki ogromnej sile,
która tkwi w jego naturze
– jak pisał Roman Ingarden –
nieustannie wyrasta ponad swoje człowieczeństwo
w drodze ku wartościom (za: Śliwerski, 2010, s. 137).*

Wprowadzenie

W artykule podstawowym przedmiotem analizy będzie wychowanie jako działalność ukierunkowana na przedstawianie alternatywnych systemów wartości, które mogą zostać przyjęte przez wychowanków i aplikowane w ich życiu. Wielość systemów wartości powoduje dezorientację wychowanków. Zadaniem wychowawców jest prezentacja wartości, które są niezmiennie i powinny być fundamentem, na którym opiera się ludzka egzystencja. W niniejszym studium wychowanie będzie prezentowane z perspektywy normatywnej.

1. O wychowaniu i celach wychowawczych

Wychowanie jest przedmiotem badań pedagogiki należącej do nauk społecznych i humanistycznych. Przytaczając Stefana Wołoszyna „pedagogika jest nauką o wychowaniu, o celach, treści, metodach, środkach i formach organizacyjnych procesu wychowawczego. Odnosi się głównie do dorastających pokoleń, lecz w pewnej mierze także przynajmniej do niektórych kręgów dorosłych” (Śliwerski, 2006, s. 97).

Pedagogika jako nauka dostarcza teorii, ale jest też nauką praktyczną, gdyż praktyka wyprzedza wszelkie teorie i systemy (w centrum konstrukcji systemu powinna znajdować się podmiotowa relacja procesu wychowania). Teorie dotyczące wychowania są sprawdzane w praktyce wychowawczej, która staje się bardziej świadoma. Zatem wychowanie znajduje się w centrum zainteresowania pedagogiki, jej teorii i praktyce. Pedagogika zajmuje się procesami

wychowawczymi w różnorodnych jego postaciach i formach i obejmuje wszelkie obszary życia człowieka, od natury, kultury, po transcendencję.

Bez wychowania społeczeństwa byłyby niecywilizowane. Wychowanie jest możliwe tylko we wspólnocie (Wojcieszek, 2012, s. 243). Wychowanie jest działalnością ukierunkowaną na kształtowanie jednostek oraz społeczeństw. Z tego wynika doniosłość wychowania i wartość nauki o wychowaniu w ogóle.

Wychowanie jest świadomym i celowym działaniem pedagogicznym zmierzającym do osiągnięcia względnie stałych skutków, czyli zmian rozwojowych w osobowości człowieka (wychowanka) (Okoń, 1998, s. 329). Wychowanie oddziałuje na psychikę i zachowanie się człowieka (Rubacha, 2011, s. 31). Człowiek zasługuje na wychowawcze afirmowanie ze względu na niego samego, a nie ze względu na „coś” (Gara, 2012, s. 218).

Wychowanie może dotyczyć estetyki, moralności, funkcjonowania we wspólnocie. Wychowanie można ujmować wieloaspektowo i bardzo szeroko. Przebieg procesu wychowania pozostaje w zależności od wartości, przez które jest on niejako naznaczony i „wydaje się, że najbardziej właśnie przez wartości i przez wyłaniającą się w kontekście intencjonalność, może być on analizowany” (Nowak, 2005, s. 99). Jest to proces „globalny”, zróżnicowany, gdyż istnieje wiele propozycji i systemów wychowawczych. Bogusław Śliwerski podkreśla, że „wychowanie powinno opierać się na rozumiejącym wglądzie i oglądzie rzeczywistości” (tamże, s. 224), które jednocześnie pomagają człowiekowi odnaleźć się w jego człowieczeństwie.

Śliwerski za antropologią pedagogiczną powtarza, że człowiek jest istotą potrzebującą wychowania, gdyż ma braki (tylko antypedagogika temu zaprzecza). Człowiek z jednej strony powinien być wychowywany do mówienia *tak* i przystosowania się. Celem jest człowiek zdyscyplinowany (neokonserwatyzm pedagogiczny). Z drugiej strony człowiek powinien być wychowywany do mówienia *nie*, a celem jest człowiek stawiający opór emancypowany z warunków powodujących niedojrzałość (pedagogika krytyczno-emancypacyjna); (Śliwerski, 2006, s. 248). Skomplikowany jest sam człowiek, a więc i wychowanie nie opiera się na jednym wzorcu, ale jest zróżnicowane.

Mimo iż myśl pedagogiczna tworzy wiele systemów wychowawczych, jednym z podstawowych jest wychowanie personalistyczne (dynamiczne traktowanie osoby, zwane też pedagogią personalistyczną), gdzie pojedynczy człowiek znajduje się w centrum wychowania. Nie ma mowy o instrumentalnym traktowaniu człowieka. Szczególne znaczenie mają wartości takie jak godność ludzka, do której odnosi się cały system wychowawczy. Podstawą wychowania jest uzdolnienie do pójścia w kierunku personalizacji stanowiącej podstawowy cel

wszystkich wysiłków wychowawczych (Nowak, 2011, s. 243). Należy zwrócić uwagę, że „autonomiczność i godność osoby są zachowane wtedy, gdy jednostka jest traktowana przez prawo, system i politykę społeczną jako podmiot” (Bałandynowicz, 2012, s. 112).

Takie założenia pozwalają uniknąć instrumentalnego traktowania osoby oraz „wtłaczania” jej w społeczeństwo. Człowiek adoptuje się w społeczeństwie nie na zasadzie przymusu, ale wolności. Człowiek wkracza we wspólnotę i społeczeństwo wraz ze swoimi zdolnościami, zaletami i wadami; porażkami i sukcesami; zdolnością do komunikowania się i dystansem, który stopniowo zmniejsza się. Człowiek wchodzi do społeczeństwa, aby w nim uczyć się bycia w społeczeństwie.

System wychowawczy oparty na personalizmie pozwala na rozwój człowieka bez stosowania wobec niego przemocy. W tym systemie nie ma miejsca dla nacisku, który jest zastąpiony szczególną troską o jednostkę będącą pomiędzy tym co aktualne a tym co planowane i możliwe do zrealizowanie jako osoba. Natomiast „wymuszanie celów sprzecznych z normatywnym procesem rozwoju osobowości jest błędem praktycznym i pedagogicznym” (Sobczak, 2011, s. 18, Świda, 1970; Chłopkiewicz, 1980).

Szczególne znaczenie przypisuje się dialogowi, który jest drogą do rozwoju jednostki. Nie perswazja, ale rozmowa staje się forum wymiany myśli i doświadczeń. Człowiek staje wobec drugiego człowieka, aby razem przeżywać życie, zarówno zewnętrzne jak i wewnętrzne. Dojście do wnętrza jest ograniczone wolnością człowieka i prawem do zachowywania tego, co jest dla niego intymne i jego zdaniem powinno być skryte. Dialog zapewnia dyskrecję i poszanowanie ludzkich decyzji dotyczących wymiany myśli i doświadczeń.

Cele wychowawcze zarysowują się w trakcie interakcji pomiędzy wychowawcą i wychowankiem. Nie jest możliwe odgórne i precyzyjne zakreślenie planu wychowawczego, który powstaje w miarę zacieśniania się więzi pomiędzy dwoma osobami. Wiąż personalistyczna zapewnia poczucie bezpieczeństwa wychowankowi.

2. Czym są wartości?

Wartości stanowią cel także wychowawczy. Każdy człowiek w ciągu swojego życia buduje sobie własną hierarchię wartości. Człowiek dorasta do wartości, nabywa dojrzałości poznając świat wartości i podejmując wyzwanie kształtowania własnego poglądu na świat, który ukonkretnia się w wyznawanych wartościach.

Poznanie wartości i ich internalizacja przebiega w praktyce życia, a także w praktyce wychowawczej i pedagogicznej. Pedagogika nie abstrahuje od wartości, ale nieustannie rozwija się i zachowuje swoją młodość jako nauka właśnie dzięki wartościom, które poznaje, głosi, i których zakres nieustannie poszerza.

Czy są wartości i jak je zdefiniować? Łatwiej jest wymienić wartości, np. uczciwość, dobroć, szlachetność, prawdomówność, szczerłość. Do określenia czym są wartości posłuży się Słownikiem Języka Polskiego PWN, w którym zapisano: jako wartość autoteliczną uznaje się „wartość, która stanowi cel sam w sobie”; za wartość instrumentalną rozumie się „wartości służące realizacji innych wartości i celów”; za kryterium wartości przyjmuje się „kanon wyboru naczelných wartości, określający ich naturę i stanowiący podstawę ocen i norm”; wartość rozumiana ogólnie to:

- 1) to ile coś jest warte,
- 2) cecha tego co jest dobre pod jakimś względem,
- 3) posiadanie zalet,
- 4) zasady i przekonania będące podstawą przyjętych w danej społeczności norm etycznych,
- 5) liczba określająca, ile jednostek zawiera dana wielkość fizyczna lub wielkość mogąca zastąpić wyrażenie algebraiczne, jego zmienne¹.

W ramach rozważań dotyczących wartości najistotniejsze jest przyjęcie, że wartość jest czymś dobrym pod jakimś względem, celem samym w sobie, ale także służącym innym wartościom czy celom, stanowiącym podstawę ocen i norm.

Wartości mogą podlegać stopniowaniu w zależności od osoby i przyjętej przez nią hierarchii wartości. Przykładowo dla jednej osoby naczelną wartością może być miłość, a prowadzącą do niej przyjaźń. Dla innej osoby naczelną wartością może być uczciwość, a prowadzącą do niej szczerłość. Świat wartości nie jest światem fizycznym, ale efektem działania człowieka, jego myśli i życia wewnętrznego. Budowanie hierarchii wartości zawsze jest dziełem jednostki, jej dziełem autorskim i niepowtarzalnym. Jeżeli osoba przyjmuje hierarchię wartości większej zbiorowości, to i tak czyni to na swój niepowtarzalny sposób, gdyż rozumie tę hierarchię na swój sposób.

Wartości nie mogą być przekazywane jak rzeczy widzialne. Tworzenie się hierarchii wartości jest powiązane z obserwowaniem innych ludzi, naśladownictwem, efektem procesu wychowania, efektem wewnątrzsterowności

¹ Słownik Języka Polskiego PWN [18.02.2014], <http://sjp.pwn.pl/szukaj/warto%C5%9Bci>

i niezależności w analizowaniu rzeczywistości widzialnej i rzeczywistości duchowej.

3. Relacja wychowawca-wychowanek

Wychowanie dokonuje się w środowisku wychowawczym, a więc w rodzinie, szkole, instytucjach kulturalno-oświatowych i innych (Szmidt, 2005, s. 22). Dominującą formą relacji pomiędzy wychowawcą a wychowankiem jest zależność hierarchiczna. Wychowawca zajmuje miejsce nadrzędne w stosunku do osoby, którą wychowuje. W takiej relacji treści, które przekazuje wychowawca powinny być bezkrytycznie przyjęte przez wychowanka. Zależność opiera się na autorytecie, który sam w sobie jest pożyteczny.

Najbardziej twórcze wychowanie dokonuje się w personalistycznej relacji pomiędzy wychowawcą i wychowankiem. W tej relacji wychowawca jest przewodnikiem, który prowadzi wychowanka poprzez różne „oblicza” otaczającej go rzeczywistości. Chodzi o relację partnerską, w której wychowawca, ale także wychowanek dzielą się swoimi spostrzeżeniami na temat świata i rządzących nimi prawami. Dwie osoby poszukują prawdy, a to co wyróżnia wychowawcę, to jego doświadczenie i mądrość życiowa (przy założeniu, że takowa istnieje).

Partnerstwo nie oznacza pełni praw, gdyż wychowanek przeważnie jest niepełnoletni, a więc nie w pełni może „korzystać z życia”. Zakłada się, że do czasu pełnoletniości nie zna rzeczywistości na tyle, aby w pełni w niej uczestniczyć. Do tego czasu potrzebuje przewodnika, a jest nią osoba starsza wiekiem, czyli pełnoletnia.

Relacja pomiędzy dwiema osobami (wychowawca-wychowanek), aby mogła być trwała, potrzebuje wypracowania klimatu zaufania. Wychowanie powinno przebiegać w dialogu osób mających pełne możliwości, aby ujawniać samego siebie, aby dzielić się swoim życiem z drugą osobą, także światem wartości.

Wychowanie powinno być twórcze. Taylor wymienił siedem obszarów twórczego działania wychowawcy i wychowanka: twórcza osobowość; twórcze formułowanie problemów; twórczy klimat; twórczy proces; twórczość a zdrowie psychiczne; twórczość a inteligencja; twórczy wybór (Szmidt, 2005, s. 23). Twórczy wychowawca stawia sobie za cel „ukształtowanie jednostki posiadającej kreatywną postawę w stosunku do życia” (tamże, s. 28), także w sferze kreowania własnej hierarchii wartości.

Wychowanie staje się fikcją, gdy „rzekomy wychowawca i rzekomy wychowanek w swych interakcjach nie potrafią zharmonizować swego <<współdziałania-współdoznawania>>” (Gara, 2012, s. 216; Filek, 2001, s. 104).

Nadrzędnym celem wychowania jest moment, gdy wychowanek jest

„osadzony” w konkretnej hierarchii wartości (z własnej woli), a wychowawca jedynie przedstawia alternatywne systemy wartości. Wychowawca niesie człowiekowi pomoc w dotarciu, przeorientowaniu świata wartości (zwłaszcza w przypadku osób niedostosowanych społecznie), w odnalezieniu własnej tożsamości (Nowak, 2008, s. 274).

Każdy człowiek dąży do odkrycia wartości i poszukiwania własnej tożsamości (Dąbrowska, Litawska, 2010, s. 129). Nieukształtowana tożsamość objawia się w obawach przed przyszłością, trudnościami w podejmowaniu decyzji, zatem pomoc wychowawcy jest bardzo istotna (tamże, s. 130).

Kulminacyjnym momentem jest zdolność wychowanka do samowychowania, samorozwoju, „tworzenia siebie”, samorealizacji, autokreacji (Śliwerski, 2010, s. 83). To nie oznacza końca uczenia się od innych ludzi, także na zasadach wychowywania, a jedynie stanowi objaw samodzielności. Nowe dostrzeżone wartości będą wpływać na kierunek samowychowania, a też samowychowanie będzie prowadzić do nowych wartości (Gurycka, 1963, s. 30; Śliwerski, 2010, s. 109). Stały rozwój osobowy będzie przebiegać w relacji do wartości i w atmosferze wolności.

Wychowawca otwarty i autentyczny pomaga kreować wartościowe osoby jako suwerenne, wewnątrzsterowne osoby, kompetentne, zdolne do dokonywania wyborów; wierzące w tkwiące w nich możliwości; pozytywnie ustosunkowane do otaczającej ich rzeczywistości, a także zdolne do jej oceny, tworzenia oraz realizowania projektów czyniących rzeczywistość bardziej doskonałą i bardziej przyjazną człowiekowi. Wtedy wychowanie staje się grą obopólnej wyobraźni (Śliwerski, 2010, s. 139) za pośrednictwem osobowościowo-ludzkich spotkań (Legowicz, 1975, s. 142).

4. Korzyści z formowania systemu wartości

Świat wartości nie przenosi nas w sferę marzeń, ani do świata wymyślanego bądź wirtualnego. Wartości znajdują się w centrum istoty człowieka. Są „pochodnią, która oświeca” drogę przez życie. Jerzy Mellibruda wskazuje na zależność występującą pomiędzy systemem wartości, zdolnością do życia zgodnego z nim a zdrowiem psychicznym człowieka. Profesor i zarazem psychoterapeuta podkreśla: „W psychoterapii bardzo często okazuje się, że problemy związane z wartościami są ważnym aspektem doświadczeń życiowych pacjenta, a dążenie do ich realizacji w życiu może stanowić poważne wyzwanie, także psychoterapeutyczne, szczególnie gdy uwzględniamy duchowy aspekt zdrowia psychicznego. Psychoterapeuci są osobami, których osobisty stosunek do

określonych systemów wartości i świadomość ich funkcjonowania, mogą być istotne w sytuacji pomagania. Bycie etycznym w pomaganiu nabiera wtedy specjalnego znaczenia².

W psychologii (nurt egzystencjalny) i tym bardziej w pedagogice człowieka nie można oddzielić od wyznawanych przez niego wartości. Jerzy Mellibruda podkreśla (za nurtem egzystencjalnym), że „skoro wartości są dla ludzi ważne, a psychologia ma pomagać ludziom, to znaczy, że powinna pomagać ludziom w realizacji wartości” (tamże).

Budowanie koncepcji osoby ludzkiej opiera się na potrzebach i wartościach, które są treścią celów do których człowiek dąży (Sobczak, 2011, s. 13; Bałandynowicz, 2008, s. 93). Jeżeli osoba dąży do integralności osobowej, powinna uwzględniać systemy wartości i dążyć do jedności życia z wyznawanymi wartościami. Wtedy człowiek zachowuje równowagę emocjonalną, wewnętrzną (duchową), a co za tym idzie zdrowie psychiczne i fizyczne (podłożem wielu chorób jest brak zdrowia psychicznego i dezintegracja osobowa). Wychowanie do wartości staje się celem samym w sobie, ale też prowadzi do innego celu, jakim jest człowiek zintegrowany. Taki człowiek spontanicznie nabiera trwałych orientacji wartościujących, „względnie stabilnych kompetencji do działania, czyli postaw spójnych i specyficznych dla danej osoby, właściwości zachowania się w zmieniających się sytuacjach w różnych okresach życia, czyli charakteru i tożsamości” (Kwieciński, 2011, s. 11).

W etyce wymienia się cztery wartości cząstkowe: wolność wewnętrzną; prawo do wyboru; odpowiedzialność jednostki; prawo do zaciągania zobowiązań (Bałandynowicz, 2011, s. 43). Osoba zintegrowana posiada owe cztery wartości w swoim życiu.

Jest szeroka gama umiejętności, które powinien osiąść człowiek zintegrowany: umiejętność interpersonalną, umiejętność budowania samoświadomości, umiejętność budowania własnego systemu wartości, umiejętność podejmowania decyzji; umiejętność radzenia sobie ze stresem i kierowania stresem (Jakuta, 2012, s. 407).

Przyjęcie systemu wartości i podjęcie trudu samowychowania i nabycia umiejętności życiowych prowadzi do „aktywności na rzecz dobra własnego i wspólnego we wszystkich sferach życia społecznego” (tamże). Przyjęcie pozytywnej dla narodu hierarchii wartości pozwala w najtrudniejszych momentach zachować wiarę w lepszą przyszłość narodu i państwa (Śliwerski, 2010, s. 118).

² Mellibruda [18.02.2014], <http://www.psychologia.edu.pl/dziupla-jurka/teksty/1378-psychoterapia-i-wartosci.html>

Wychowanie do wartości polega na pomocy wychowankowi w osiągnięciu niezależności, wewnątrzsterowności i zdolności do życia według uznanej przez niego hierarchii wartości. Przyjęcie pozytywnych wartości tj. uczciwość, prawość, sumienność, ofiarność, twórcze zaangażowanie i inne, pomaga w funkcjonowaniu w społeczeństwie jako kreatywna jednostka zdolna do wysiłku na rzecz dobra wspólnego. Człowiek nie może funkcjonować poza wartościami. Gdy nie poszukuje prawdy, wtedy staje się niewrażliwy, skonfliktowany z samym sobą i mało użyteczny dla innych ludzi. Zasadnicze znaczenie ma dążenie do jedności życia, czyli zgodności postępowania z uznawaną przez jednostkę hierarchią wartości, co koreluje ze zdrowiem psychicznym i wpływa pozytywnie na codzienne funkcjonowanie człowieka.

Bibliografia:

- Balandynowicz A. (2012), *Podmiotowość osoby i dobro wspólne w procesie reintegracji społecznej a system probacji*, „Resocjalizacja Polska”, 3/2012, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Balandynowicz A. (2011), *Reintegracja społeczna skazanych. Paradygmat tożsamości osobowej, społecznej i kulturowo-cywilizacyjnej*, „Resocjalizacja Polska”, 2/2011, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Balandynowicz A. (2008), *Resocjalizacja wspierająca z udziałem społeczeństwa, oparta na paradygmacie tożsamości osobowej, społecznej i kulturowej*, w: M. Konopczyński, B. M. Nowak, *Resocjalizacja. Ciągłość i zmiana*, Warszawa: Wydawnictwo PEDAGOGIUM.
- Chopkiewicz M. (1980), *Osobowość dzieci i młodzieży*, Warszawa: Wydawnictwo WSiP.
- Dąbrowska A., Litawska K. (2010), *Obraz siebie i lęk u młodzieży korzystającej ze wsparcia świetlic socjoterapeutycznych*, w: L. Pytka, B. M. Nowak (red.), *Problemy współczesnej resocjalizacji*, Warszawa: Wydawnictwo WEMA.
- Dziemowicz M., Gołębiak B.D., Kwaśnica R. (red.) (2005), *Przetrwanie i rozwój jako niezbywane powinności wychowania*, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP.
- Filek J. (2001), *Fenomenologia wychowania w: tenże Filozofia jako etyka*, Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Gara J. (2012), *Socjopatologia wychowania – upozorowanie i fikcyjność*, „Resocjalizacja Polska”, 3/2012, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gurycka A. (1963), *O skuteczności wychowania*, „Harcerstwo”, nr 50/51, Warszawa: Harcerskie Biuro Wydawnicze.

- Jakuta M. (2012), *Zagubieni w tłumie – poczucie osamotnienia u współczesnej młodzieży*, „Resocjalizacja Polska”, 3/2012, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Legowicz J. (1975), *O nauczycielu. Filozofia nauczania i wychowania*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kwieciński Z. (2011), *Przedmowa*, w: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika 1*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mellibruda J. (18.02.2014), <http://www.psychologia.edu.pl/dziupla-jurka/teksty/1378-psychoterapia-i-wartosci.html>
- Nowak B. M. (2008), *Animacja środowiskowa w toku kształcenia pedagogów resocjalizacji*, w: M. Konopczyński, B.M. Nowak (red.), *Resocjalizacja. Ciągłość i zmiana*, Warszawa: Wydawnictwo PEDAGOGIUM.
- Nowak M. (2005), *Normatywność tradycyjna i współczesna względność wychowaniu. Problemy aksjologiczne*, w: M. Dziemianowicz, B.D. Gołębnik, R. Kwaśnica (red.), *Przetrwanie i rozwój jako niezbywane powinności wychowania*, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP.
- Nowak M. (2011), *Pedagogika personalistyczna*, w: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.) *Pedagogika 1*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Okoń W. (1998), *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Rubacha K. (2011), *Edukacja jako przedmiot pedagogiki i jej subdyscyplin*, w: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.) *Pedagogika 1*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Słownik Języka Polskiego PWN (18.02.2014), <http://sjp.pwn.pl/szukaj/warto%C5%9Bci>
- Śliwerski B. (red.) (2010), *Myśleć jak pedagog*, Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Sobczak S. (2011), *Teleologia resocjalizacji: podstawy teoretyczno-prakseologiczne*, „Resocjalizacja Polska”, 2/2011, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szmidt K. J., *Pedagogika twórczości. Idee-aplikacje-rady na twórczą drogę*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Świda H. (1970), *Osobowość jako problem pedagogiki*, Wrocław-Warszawa-Kraków: Wydawnictwo PAN.
- Wojcieszek K.A. (2012), „*Prawo do mamy i taty*” w resocjalizacji. *Jak rozwijać duchowość trudnych wychowanków?*, „Resocjalizacja Polska”, 3/2012, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.